

Atıf / Citation

BABATÜRK, L. (2025). "Rusça ve Türkçe Deyimler Arasındaki İşlevsel Eş Değerlik". *Gazi Türkiyat*, 37: 121-143.

Geliş / Submitted

22.01.2025

Kabul / Accepted

18.10.2025

DOI

10.65007/gaziturkiyat.1624938

RUSÇA VE TÜRKÇE DEYİMLER ARASINDAKİ İŞLEVSEL EŞ DEĞERLİK

Functional Equivalence Between Russian and Turkish Idioms

Leyla BABATÜRK*

Öz

Rusça ve Türkçe anlatım açısından oldukça güçlü iki dildir. İkisinde de hem anlatımı güçlendirmek hem yeni kavramları karşılamak üzere belirli söz öbekleri oluşturulur. Bu tür söz öbeklerinde sözcükler genellikle temel anlamları dışında kullanıldığı ve dil kullanıcılarının düşünce tarzını yansıttığı için bu sürece "kavramsallaştırma" adı da verilebilir. Dil, kültürün ve manevi mirasın yaşatıldığı bir olgu olduğu için dilin bir halkın ulusal bilişsel sistemi ile ilgili bilgi içeren hazine niteliğinde olduğunu söylemek mümkündür. Deyimler ise söz konusu hazinedeki bir milletin hem kültürel özelliklerini hem de ulusal düşünce tarzı ile kavramsallaştırma sürecini yansıtan dil unsurlarıdır. Bilindiği gibi Rusça ile Türkçe tipolojik açıdan iki farklı dil olmalarının yanı sıra birbirinden oldukça farklı iki kültürü ve iki farklı düşünce sistemini temsil etmektedir. Bu nedenle yapılan araştırmanın temel amacı, akraba olmayan iki dilde kullanılmakta olan ve aralarında herhangi bir yapısal benzerlik gözlemlenemeyen fakat iki dilde aynı anlamı karşılamak üzere kullanılan deyimleri tespit edip anlamsal ve işlevsel açıdan analiz etmektir. Araştırmada dil bilimsel araştırma yöntemlerinden belge taraması, derleme, betimsel analiz, karşılaştırmalı analiz, bağlam analizi ve bileşenler analizinden faydalanılmıştır. Araştırma esnasında Rusça ve Türkçede tamamiyle farklı yapıda olup anlamsal ve işlevsel açıdan eş değer sayılabilecek deyimlerin sayısının azımsanamayacak kadar çok olduğu, birçoğunun evrensel kavramlara ya da fiziki eylemlere gönderme yaptığını ve söz konusu deyimlerin hedef dile işlevsel açıdan eş değeri olan deyim ile tercüme etmek mümkün olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Deyim, Rusça, Türkçe, anlamsal eş değerlik, işlevsel eş değerlik.

Abstract

Russian and Turkish are two powerful languages in terms of expression. In both of them, certain phrases are formed in order to both strengthen the expression and to meet new concepts. This process can also be called 'conceptualisation' since

* Öğr. Gör. Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim-Tercümanlık Bölümü, leyla.babatürk@manas.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3397-8147

words in such phrases are often used outside their basic meaning and reflect the way of thinking of language users. Since language is a phenomenon in which culture and spiritual heritage are kept alive, it is possible to say that language is a treasure trove of information about the national cognitive system of a people. Idioms, on the other hand, are elements of language that reflect both the cultural characteristics of a nation and its national way of thinking and conceptualisation process. As is well known, Russian and Turkish are typologically different languages, as well as representing quite different cultures and systems of thought. For this reason, the primary purpose of this research is to identify and semantically and functionally analyse the idioms that are used in two non-related languages and which are used to convey the same meaning in two languages, although no structural similarity can be observed between them. Document scanning, compilation, descriptive analysis, comparative analysis, contextual analysis, and component analysis were used as linguistic research methods. During the research, it was determined that the number of idioms that have entirely different structures in Russian and Turkish but can be considered semantically and functionally equivalent is considerable, many of them refer to universal concepts or physical actions, and it is possible to translate these idioms into the target language with the idiom that is functionally equivalent.

Keywords: idiom, Russian, Turkish, semantic equivalence, functional equivalence.

GİRİŞ

Deyimler, her dilin anlatım gücünü ve başarısını gözler önüne seren söz varlığının önemli bir parçasıdır. Deyimlerin tıpkı sözcükler gibi zaman içerisinde unutulabildiği ve anlamlarının değişebildiği gibi yeni kalıplaşmış ifadelerin de kullanıma girmesi mümkündür. Bazı deyimler ise yüzyıllar boyunca hiçbir anlamsal değişikliğe uğramadan da kullanılabilir (Aksan 2001: 31).

Deyimleri diğer dil öğelerinden ayıran özellikler birçok bilim insanı tarafından uzun zamandır tartışılmaktadır. Birçok bilim insanı deyimlerin belirleyici temel özellikleri olarak şunları öne sürmüştür: 1) Başka dillere kelimesi kelimesine tercüme edilememesi, 2) Anlam bütünlüğü, 3) Taşıdığı anlamın deyimi oluşturan sözcüklerin temel anlamlarının birleşmesinden oluşmaması; 4) Sözcükler arasındaki bağımlılık; 5) Kalıp hâlinde kullanılması; 6) Farklı insanlar tarafından aynı anlamı dile getirmek üzere kullanılması; 7) Sözcüklerin ayrı yazılması; 8) Belirli bağlamda kullanılmasıdır (Gvozdev 2009: 205).

Aksan'ın belirttiği gibi hiçbir dil tek tek sözcüklerle konuşulmaz. Dolayısıyla insanlar iletişimi ya tümce ya sözce aracılığıyla kurarlar (2006: 28). Söylem içerisinde kullanılan ve belirli anlam taşıyan kelime gruplarını bağımlı ve bağımsız olarak ikiye ayırmak mümkündür. Bağımsız kelime grubu (sıfat tamlaması, ad tamlamaları) temel anlamda kullanılan sözcüklerin belirli morfolojik istem çerçevesinde bir araya gelmesiyle oluşturulur. Kelime grubu oluşturan sözcüklerin yerini başka sözcüklere bırakabilmesi, kelime grubunun bağımsız olmasının temel göstergesidir. Örneğin, “yeşil elma” sıfat tamlamasındaki sözcükler başka sözcüklerle aynı işlev değeri olan kelime grupları (yeşil yaprak, ekşi elma) kurabilir. Bazı kelime grupları ise kalıp hâlinde kullanıldıkları ve taşıdıkları anlam sözcüklerin temel anlamlarından farklı olduğu için bağımlı kelime gruplarını temsil etmektedir. Belirli iç istem çerçevesinde oluşturulan kelime grubunun yapısı değiştirilemediği ve tek anlam karşılamak üzere kullanıldığı

için bu tür kelime grupları çeviri bilim açısından bir birim niteliğini taşımaktadır. Deyimlerin de bu açıdan birer çeviri birimi olduğunu söylemek mümkündür.

Sözcüklerin temsil ettikleri göstergelerin en temel ve önemli özelliği, nedensiz olmasıdır (Aksan 2006: 34). Başka bir deyişle neden bir kavramın belirli bir sözcük ile dile getirildiğini açıklamak güçtür. Örneğin, neden Türkler bir canlıya “balık” diyorken İngilizce konuşanlar aynı canlıya “fish”, Rusça konuşanlar ise “рыба” dediklerini mantık içerisinde her zaman açıklamak mümkün olmayabilir. Deyimler, birden fazla sözcük içerdiği için Aksan’ın dediği gibi birden çok göstergenin bir araya gelmesiyle yeni bir kavram ortaya koyabilir (2006: 30). Bu da deyimlerin ikincil bir dil olgusu olduğunu göstermekte ve rastgele oluşmadığını göstermektedir. Dolayısıyla deyimlerin kökenini daima mantık çerçevesinde açıklamak mümkündür.

1. DEYİMLERİN SINIFLANDIRILMASI

Bilimsel literatürde kalıp hâlinde kullanılan ifadelerin sınıflandırılması birçok kez yapılmıştır. Dil bilimciler deyimleri genellikle üç açıdan sınıflandırmakta: deyimın yapısal özellikleri, deyimı oluşturan dil unsurları arasındaki anlamsal bağımlılık ve deyimın üslup özellikleri.

Şanskiy’e göre yapısal özellikler temelinde tüm deyimleri temel iki gruba ayırmak mümkündür: yargı bildiren (cümle hâlinde kullanılanlar) ve yargı bildirmeyen (söz öbeği olarak kullanılanlar) deyimler (1957: 122). Fakat bazı Rus dil bilimcileri, (Jukov 1986; Teliya 1996 vd.) yargı bildiren deyimleri *paremioloji* (Yunanca *paremia* “atasözü”) olarak adlandırılan diğer dil bilim ana dalına ait olduğunu söylemektedirler.

Aksan Türkçe deyimleri söz dizimi ve anlam bilimi açısından sınıflandırmaktadır. Söz dizimi açısından deyimler 6 gruba ayrılırken anlam bilim açısından Türkçe deyimler 5 gruba ayrılmıştır (2001: 175-178). Söz dizimi açısından Aksan’ın sınıflandırmasında birinci, ikinci ve altıncı gruba giren deyimler birer kelime grubu niteliğini taşımaktadır (ad tamlaması, sıfat tamlaması ve deyimleşmiş ikilemeler). Bizce dördüncü grup deyimleri (eylemlikle kalıplaşmış yüklemsele sözcük bağdaştırmaları) aslında birer birleşik fiil grubu olduğu için deyim gruplarındaki eylemler söz dizimsel çözümlemelerde birer yüklem olarak algılanabilir. Üçüncü gruba giren deyimlerin (yüklemsele olmayan sözcük bağdaştırmaları) söylemde genellikle yüklemi tamamlama işlevi üstlendiği için işlevsel açıdan değerlendirilen ayrı bir grup oluşturduğunu söylemek mümkündür. Beşinci gruba giren deyimleri (yüklemli, tümce biçiminde kalıplaşmış deyimler) ise paremioloji ana bilim dalı araştırmaları çerçevesinde değerlendirmenin doğru olacağını düşünmekteyiz.

Vinogradov deyimleri anlamsal ve yapısal özelliklerine göre temel üç gruba ayırmaktadır: 1) Deyimsel söz öbeği (sözcüklerden biri temel anlamda kullanılırken diğeri yan anlamda kullanılır: misafir almak, söz almak, zifiri karanlık vs.); 2) Deyim

birliği (deyim grubundaki sözcüklerden biri deyimlik anlamının oluşmasıyla ilgili ipucu verir: yangına körükle gitmek, tehlikeye atmak, ateşle oynamak vs.); 3) Deyim kaynaşması (deyimlik anlamının deyim grubundaki sözcüklerin temel anlamlarıyla hiçbir ilgisi yoktur: abayı yakmak, içi kan ağlamak vs.) (1977: 45). Deyim gruplarının açıklamalarında görüldüğü gibi deyim grubundaki sözcüklerin deyimlik anlamı oluşturma dereceleri farklıdır. Aralarında en kolay algılanan deyimlik söz öbeğidir. Deyim birliği oluşturanlar ise daha çok fiziki eylemle çağrışım uyandırır ve metafor temelinde oluşturulabilir. Üçüncü gruba girenlerin anlamının nasıl oluştuğuna dair ana dili kullanıcılarının hiçbir fikri olmayabilir.

Deyimler anlamsal açıdan daima bir bütün teşkil ettiği ve belirli bir kavramı karşılamak üzere kalıp hâlinde kullanıldığı için bilim insanları, deyim sınıflandırmasını deyim grubunu oluşturan sözcükler arasındaki anlam ilişkileri temelinde yapmışlardır. Sözcükler arasında değişiklikler gözlemlenebildiği için genellikle deyimler temel dört gruba ayrılabilir: 1) Deyim kaynaşması, 2) Deyim birliği, 3) Deyimsel söz öbeği ve 4) Deyimsel ifade (Glотова ve diğerleri 2019: 26-28). Şanskiy, anlamsal açıdan bölünmez bir ifade oluşturdıkları için ilk iki gruba girenlere “idioma” ya da “idiomatik ifade” (идиоматическое выражение) adı vermektedir (1957: 120). Teliya ise deyimbilimde en az altı deyim grubu olduğunu ve bütün gruplar için ortak olan özelliklerin arasında deyimlerin birkaç dil unsurundan oluşması ve kalıp hâlinde kullanılmasını belirtiyor. V. Teliya’ya göre tüm deyimleri şu gruplara bölmek mümkündür: 1) Deyim bilimin çekirdeğini oluşturan ve analitik anlama sahip olan “idiomalar”, 2) Yapısal özellikleri gereğince dilin söz varlığı ve anlamsal sistemiyle bağlantılı olan “deyim grupları”; 3) Hem temel anlama hem mecaz anlama sahip olup yargı bildiren ve cümle hâlinde kullanılan atasözleri ve ifadeler olan “paremiyalar” (İngilizce: paremy); 4) Söylem klişeleri, 5) Klişe ifadeler 6) Deyişler (Teliya 1996: 58).

Türkçe deyimlerin anlamsal açıdan sınıflandırmasını L. Subaşı Uzun yapmıştır. “*Deyimleşme ve Türkçede Deyimleşme Dereceleri*” adlı makalesinde Türkçe deyimleri deyimleşme derecesine göre dört gruba ayırmaktadır: 1) Tam deyimler (birinci dereceden deyimler); 2) Yarım deyimler (ikinci dereceden deyimler); 3) Üçüncü dereceden deyimler ve 4) Deyim olmayan yapılar (Subaşı Uzun, 1991: 34-36). Grup açıklamalarına ve verilen örneklerle bakılırsa söz konusu sınıflandırmanın Rus dil bilimcilerinkilerle örtüştüğünü söylemek mümkündür. Deyim grubunu oluşturan dil unsurların anlamsal bağ açısından tam deyimler deyim kaynaşmalarına, yarım deyimlerin deyim birliklerine, üçüncü dereceden deyimlerin deyimlik söz öbeklerine denk geldiği aşikârdır. L. Subaşı Uzun’a göre yarım deyimlerle yapısal benzerlik gösteren “fiyat kırmak”, “ilişki kurmak”, “paraya çevirmek” gibi kalıplaşmış ifadeler deyimlerden ayrı tutulmalıdır (1991: 35). L. Subaşı Uzun’un dördüncü grup deyimlerin tanımından yola çıkarak Rus deyim biliminde bu tür deyimlerin “konuşma

klışeleri” olarak adlandırıldığını ve yukarıda belirtildiği gibi bu tür söz öbekleri deyim bilimsel açıdan incelendiği için deyim sınıflandırılmasının 5. grubu oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bizce bu gruba girenler deyimlik anlam oluşturma açısından diğer üç gruptan farklılık gösterebilir ve sözcüklerden biri temel anlamda kullanılsa bile birleşerek söylemde hazır kullanılan bir kalıp oluşturduğu ve deyim özellikleri taşıdıkları için bunların deyim olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Deyimleri bir dilin sözvarlığının önemli parçasını oluşturduğu için dilin farklı üslup katmanlarında görmek mümkündür. Bir grup deyim bilimciler deyimleri üslup açısından üç temel gruba ayırmaktadır: 1) Üslup arası deyimler, 2) Edebî deyimler ve 3) Günlük konuşma deyimleri (İnfantova ve diğerleri 2010: 211). Diğer bir grup deyim bilimci ise deyimlerin üslup özelliklerine göre dört gruba ayırmanın mümkün olduğunu belirtmektedir: 1) Dilin her üslubunda kullanılabilen üsluplar arası deyimler (konuşmacının olay ya da nesne ile ilgili düşünce ve duygularını bildirmeyen deyimler), 2) Edebî anlatımda kullanılan deyimler (basın, edebî ve bilimsel metinlerde ve resmi dilde kullanılabilen deyimler); 3) Günlük konuşmalarda kullanılan deyimler (metaforik özelliği olan ve insanın his ve duygularını ifade etmek için kullanılan deyimler); 4) Argo deyimler (kaba konuşma üslubuna ait deyimler) (Glotova ve diğerleri 2019: 54-57). Görüldüğü gibi iki sınıflandırma birbiri ile örtüşmektedir. İki sınıflandırmanın farkı, sadece ikinci sınıflandırmada “argo” deyimlerinin günlük konuşma deyimlerinden ayrı tutulmasına dayanır.

Kunin deyimlerin çeviri bilim açısından sınıflandırmasını yapısal ve morfolojik özellikleri temelinde yapar ve deyimleri temel iki gruba ayırır: tam ve kısmi eş değerler. Tam eş değerler arasında hem sözcük hem morfolojik yapı bakımından birbirine eş değerdir. Kısmi eş değerler arasında ise bazı farklılıklar gözlemlenir (1996, 91-95). Çeviri bakımından deyimler arasındaki eş değerlik, karşılaştırılan dillerde kullanılan ve taşıdıkları anlamlar açısından benzerlik gösteren kalıplaşmış ifadelerin eş değeri anlaşılmalı. Dolayısıyla hedef dile aktarabilirlik açısından deyimleri dört temel gruba ayırmak mümkündür: 1) Tam eş değer olan deyimler; 2) Kısmi eş değer deyimler; 3) İşlevsel açıdan eş değer deyimler ve 4) Hedef dilde eş değeri olmayan deyimler (Baranov ve Dobrovolskiy 2016: 205). Tam eş değer olan deyimler hem yapısal hem anlamsal hem de işlevsel açıdan karşılaştırılan dillerdekilerle benzerlik gösterenlerdir. Kısmi eş değer olan deyimler, yapısal açıdan farklılık gösteren ama taşıdıkları anlamlar arasında eş değeri gözlemlenen deyimlerdir. Böyle deyimler, içinde farklı imgeler temelinde oluşturulabilir ve ulusal düşünme özellikleri ile ulusal dünya algısını yansıtabilir.

İşlevsel açıdan eş değer olan deyimler, yapı açısından tamamıyla farklı olup karşılaştırılan dillerde benzer anlamları karşılamak üzere kullanılan deyimlerdir. Başka bir deyişle bir deyimden hedef dildeki işlevsel eş değeri, hedef kültürde farklı imgeler temelinde oluşturulan bir deyimdir. Dördüncü gruba giren ve başka dillerde

eş değeri olmayan deyimlerin sayısı oldukça azdır. Bu tür deyimler genellikle halkın tarihini ve gelenek göreneklerini simgeleyen ve kültürel kod içeren sözcükler içerir (Poçueva 2019: 1). Örneğin, S. Tekeli “*Somatik Deyimler Bağlamında Rusça ve Türkçe Deyimlerin Karşılaştırılması*” adlı makalesinde Türkçe ve Rusçada kullanılan ve organ adı içeren deyimleri karşılaştırmıştır. Semantik eş değerleri olan deyimler grubunda birçok anlam açısından eş değer gösterilen deyimın söylemde birbirinin yerini tutmadığı gözlemlenmiştir (2023: 66-67). Örneğin Tekeli’nin makalesinde (2023), eş değer olarak gösterilen “махнуть рукой” (kolunu sallamak / boş vermek) deyimının Türkçe “yüz çevirmek” deyiminin anlamsal ve işlevsel eş değeri olamaz. Rusça deyimler, Rusların kültür kodu içeren davranışı simgelemektedir. Bu durum deyimlerin anlamsal eş değerliğinde bağlamın belirleyici özellik taşıdığına göstergesidir. Bağlam olmadan deyimın anlamından ve hedef dildeki eş değerinden bahsedilmemelidir. Dolayısıyla deyimlerin anlamsal eş değerliliği yanı sıra işlevsel özelliği de son derece önemlidir. Çünkü sözlükte anlamları benzer olabilir, ama söylemde birbirinin yerini tutamayabilirler.

2. DEYİMLİK ANLAMI VE DEYİMLERİN ALGILANMASI

Deyimler, her dilde mutlaka mevcut olan ve halkın dünya algılayışını ve kültürünü, manevi değerlerini, hatta mitolojik sembol ile unsurları bile yansıtan sözcük öbekleridir. Ayrıca çoğu zaman deyimlerin temelinde sadece o dili konuşan insanların kültürüne has imgelerin yattığını da unutmamak gerekir (Magomedova ve Eldarova 2020: 157). Bu durum deyimlerin çevrilmesi zor, hatta bazen imkânsız olduğunu bir daha gözler önüne sermektedir. Dile yansımış imgeler, bilgiyi korumanın ve depolamanın özel yolu olduğu için her dilde belirli çağrışımlar ile bağdaştırılır. Bu çağrışımlar insanın bilincinde genellikle hissedilen duygular ve değerlendirme çabasına dayalı bir bilişsel tepki yaratır. Söz konusu tepki, farklı dilleri konuşanların verdikleri tepkiler arasında benzer ve farklı olanları belirlemeye fırsat vermektedir (Dobrovolskiy 1997: 41-43). Dolayısıyla deyimlerin imgeselliğinin ulusal mantaliteyi yansıttığını söylemek mümkündür. Ayrıca deyimlerin karşılaştırmalı incelenmesinin, hem evrensel kavramları hem ulusal bilişsel sistemdeki kültürel kavramları tespit etmek için uygun olduğunu belirtmek gerekir. Deyimlerin içinde halkın yüzyıllar boyunca edindiği tecrübe saklı olduğundan bilimsel olarak incelenmesi, uzak geçmişteki insanların dünyayı algılama şeklinin öğrenilmesini sağlayacağı için önem arz etmektedir (Lukoyanova 2017: 1132).

Her dilin söz varlığının büyük bir kısmını oluşturan ve anlatımı hem güçlendirip hem güzelleştiren deyimler, o dili konuşanlar tarafından kolayca algılanır ve taşıdıkları anlamlar kolayca anlaşılır. Bunda dil ve kültür yeterliliğinin payı büyüktür. Nitekim insanlar ana dilindeki deyimlerin anlamlarını tek sözcük ya da kapsamlı bir açıklamayla kolayca ifade ederler. Örneğin, Türkçede kullanılan “acemi çaylak”

deyiminin anlamı “tecrübesiz” diye bir sözcük ile açıklanabiliyorken “diş bilemek” deyiminin anlamı ise “kötülük yapmak için fırsat beklemek” ifadesiyle dile getirilebilir. Aynı durum Rusça için de geçerlidir: Rusça “кот наплакал” (kedi ağladı) deyiminin anlamı tek sözcük “мало” (az) ile açıklanabiliyorken “носить воду в переносе” (süzgeçte su taşımak) deyiminin anlamı “netice vermeyen boş işlerle uğraşmak, boşuna çabalamak” ifadeleriyle dile getirilebilir.

Kalıp hâlinde kullanılan ifadelerin sadece onlara özgü olan ve idiomatik seviyesine göre değişebilen özel deyimlik anlamı daima mevcuttur. Deyim ne kadar zor bir anlamsal birlik oluşturuyorsa alıcı tarafından doğru algılanması o kadar zorlaşır. Dolayısıyla deyimlik anlamının oluşturulmasında yapısındaki sözcüklerin önemi büyüktür (Jukov 1986: 133). Sözcükler deyimlik anlamının oluşmasına belirli ölçüde katkı sağlamasına rağmen deyimlik anlamı sözcüklerin temel ya da yan anlamların toplamına eşit değildir. Böylece deyim grubundaki sözcüklerin temel ya da yan anlamları deyimlik anlamı hakkında sadece ipucu verebilirler. Örneğin, “zamanı boşa harcamak” deyimindeki “zaman” sözcüğünün temel anlamı deyimlik anlamı hakkında ipucu verir. Bu durum sözcüklerin birer gösterge olduklarıyla bağdaştırılabilir.

Deyimlerin doğru algılanması, hedef kültür mensuplarını daha iyi anlama, manevi hayatlarını, değerlerini, hatta zihniyet özellikleriyle ilgili fikir sahibi olmaya fırsat vermektedir. Bu nedenle deyimlerin karşılaştırmalı incelenmesi, kültürler arası iletişim çağında özellikle dil bilimcilerin dikkatini çekmektedir. Deyimlerin incelenmesi, onların ikincil bir dil unsuru olmasına ve yeni bir anlam oluşturma esnasında daha önce edinen bilgileri yeniden ve farklı açıdan algılama sürecinin neticesi olarak değerlendirilmesine dayanmaktadır (Magomedova ve Eldarova 2020: 159). Bu nedenle deyimlerin karşılaştırmalı incelemeleri için yapısal özelliklerinden ziyade onların anlamsal özellikleri ile söylemdeki deyim kullanma ilkeleri ön plana çıkmalıdır. İnsanlar belirli bir anlamı dile getirmek üzere deyimleri birer imge olarak kullandığı için deyimlerin her şeyden önce imgesel yönlerinin ve deyim aracılığıyla uyandırılan bilişsel tepkinin incelenmesi büyük önem arz etmektedir.

Deyimler tıpkı sözcükler gibi insanlar tarafından oluşturulan ve nesilden nesile aktarılan birer kültürel öge olarak değerlendirilebilir. Günümüzdeki karşılaştırmalı dil bilim çalışmalarında deyimlerin farklı dillerdeki eş değerlerini belirleme belirli kriterlere dayanmaktadır: deyim yapısı ve gramer özellikleri; deyim içeriği (deyimi oluşturan sözcükler); üslup özellikleri, deyim iç anlamsal yapısı (deyimi oluşturan sözcüklerin anlamları) vs. Sonuncu kriter, toplumun dünya algısı, toplumun kültür özelliklerini ve deyimlerin kültürel boyutunu yansıtmaktadır (Vasilenko 2025: 156-157). Diller arası deyim eş değerliliği adı altında kaynak ve hedef dilde hem anlamsal hem işlevsel açıdan birbirinin eş değeri olan deyimler anlaşılır. Bu tür deyimler genellikle bağlam olmadan da aynı anlamları (temel ve yan) karşılarlar

(Vasilenko 2025: 161). Başka bir deyişle iki farklı dilde kullanılan eş değer deyimler arasında anlamsal fark söz konusu olmadığı gibi aynı bağlamda deyimler birbirinin yerine kullanılabilir ve alıcıda benzer bilişsel tepki uyandırabilir. A. Vasilenko'ya göre iki dil arasında eş değer deyimlerin anlam, üslup ve metaforik özellikleri, duygu ifade etme özellikleri ve konuşmaya kattığı renk aynıdır. Hatta onlar benzer sözcüklerden oluşur ve cümle içinde aynı işlevi üstlenme, benzer bağlamlarda kullanılma gibi benzer morfolojik özellikler taşır (2025: 169). Fakat bütün bunların tam eş değer olan deyimler için geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Tam eş değer (yapısal ve anlamsal açıdan eş değer olan) deyimlerin dışında iki dilde aynı anlamı karşılayan fakat farklı sözcüklerden oluşan deyimler de anlam ve işlev bakımından anlamsal ve işlevsel açıdan birbirinin tam eş değeri olabilirler diye düşünmekteyiz.

Yapılan araştırmanın temel amacı, Rusça ve Türkçede kullanılmakta olan deyimler arasında yapı açısından benzerlik göstermeyen ama anlam ve işlev açısından eş değer sayılabilecek deyimleri tespit etmek ve derlenen deyimlerin taşıdıkları anlamlar arasındaki eş değerliliği açıklamaktır. Bunun için araştırma evrenini oluşturan Ş. Baştabak'ın "*Türkçe Açıklamalı Türkçe / Rusça Deyimler Sözlüğü*" (2005) ve Sarıgöz'ün "*Türkçe-Rusça Deyimler Sözlüğü*" (2023) kaleme aldıkları Türkçe-Rusça deyimler sözlükleri taranıp içinde yapı bakımından farklılık gösterip anlam ve işlev bakımından eş değer olan deyimler belirlenmiş, derlenmiş ve deyim söz öbeği oluşturan sözcüklerden yola çıkarak Rus ve Türk halklarının aynı olguyu benzer ya da farklı sözcüklerle tasvir edip etmediği tespit edilmiştir.

YÖNTEM

Yapılan araştırma esnasında Türkçe ve Rusça olarak deyimlerin anlamsal özellikleri ve eş değerliliği ile ilgili kaleme alınan bilimsel literatürün taranmasından sonra konuya dair görüş ve sınıflandırmaları bulunan alan uzmanlarının düşüncelerine yer verilerek yorumlanmıştır. Araştırma evrenini oluşturan Türkçe-Rusça deyimler sözlüklerinin taranmasından sonra ise içerdikleri sözcükler açısından tamamıyla farklı olup benzer anlam taşıyan Türkçe ve Rusça deyimler derlenmiştir. Derlenen deyimlerdeki sözcüklerin leksik anlamları anlam bilimsel araştırma yöntemlerinden bileşenler analizi (sözcüğün leksik anlamının anlam birimcilerle bölünüp incelenmesi) ile dağılım analizi (sözcüğün söylem içindeki anlam değişikliğinin analizi) aracılığıyla belirlenip Türkçe ve Rusça deyimlerin deyimlik anlamlarındaki ortak ve farklı anlambirimcikler tespit edilmiştir. Böylece iki dilde farklı sözcükleri bir araya getirerek oluşturulan deyimlerin Rus ve Türk toplumunun bilincinde ne tür çağrışımlar oluşturduğu saptanmıştır.

BULGULAR

Yapılan araştırma esnasında araştırma evrenini oluşturan Türkçe-Rusça deyimler sözlüklerinde yapısal açıdan tamamıyla farklı olan ama iki dilde aynı anlamı karşıladıkları için işlevsel eş değer sayılabilecek birtakım deyimler tespit edilmiştir. Tespit edilen deyimler, deyimlik anlamının oluşmasındaki sözcükler arasındaki anlamsal seviyeye göre üç gruba ayrılıp incelenmiştir: 1) Deyim kaynaşması; 2) Deyim birliği; 3) Deyimsel söz öbeği. Aralarında yapısal benzerlik gözlemlenemeyen deyimler, Rus ve Türk halklarının dünya algısının dillere yansımaları temsil ettiğini ve aralarında ulusal kültür özellikleri taşıyanların da bulunduğunu söylemek mümkündür.

DEYİM KAYNAŞMASI

Türkçe kaleme alınmış bilimsel çalışmalarda bu gruba giren deyimler farklı şekillerde adlandırılmıştır: Tam deyimler / birinci dereceden deyimler (Subaşı Uzun 1991: 35), deyim kaynaşmaları (Suleymanova 2017: 207), deyim kaynaşmaları (Tekeli 2023: 51), kaynaşmış deyimler (Uluoğlu 2011: 111). Biz ise söz konusu gruba giren deyimler için “deyim kaynaşması” terimini kullanmayı önermekteyiz. Araştırma evrenini oluşturan Türkçe-Rusça deyimler sözlüklerinde tespit edilen deyim kaynaşmaları aşağıdaki gibidir:

İçi kan ağlamak / сердце кровью обливается (kalp üstüne kan döküyor). Türkçede ve Rusçada “bir şeyden dolayı çok üzüntü duymak” anlamında kullanılır (URL-2 içi kan ağlamak; Baştabak 2005: 150). Deyimlerdeki ortak sözcük sadece “kan” sözcüğüdür. İki dilde kan sözcüğü ise olumsuz anlam taşıyan imgeler ile özdeşleştirilir. Aslında bu evrensel bir durumdur. Deyimler aynı anlamı karşılasa da farklı benzetmeleri beraberinde getiren sözcükler kullanılmıştır. Türkçede “iç” ve “ağlamak” sözcükleri vardır. Birincisi insanın iç dünyasında bir şeyin meydana geldiğini, ikincisi ise olumsuz bir şeyin gerçekleştiğini simgelemektedir. Rusçada deyimde ise “kalp” ve “üstüne dökmek” sözcükleri kullanılmıştır. Rusçada “kalp” sözcüğü beden-insan kültür koduyla özdeşleştirilir. Bu da kalbin hem insanın fiziki yaşamını hem de duygularının ve arzularının merkezini simgelemektedir. “Üstüne dökmek” anlamındaki fiilin kullanımı, Rusların “soğuğa dayanıklı olabilmek için üstlerine soğuk su dökmek” eylemiyle bağdaştırılabilir.

Ateş püskürtmek / метать гром и молнии (gök gürültüsü ile şimşek fırlatmak). Bu deyimler aracılığıyla Türkçe ve Rusçada insanın kızgın hâli ve kızginken sergilediği davranışlar dile getirilir (Baştabak 2005: 23). İki dilde de kızgın insanın karşı tarafa acı ya da zarar verebileceğinin göstergesi olarak insana temas ettiğinde büyük acı veren “ateş” ve “şimşek” sözcükleri kullanılmıştır. Rusçada kullanılan “gök gürültüsü” sözcüğü ise kızgın insanın yüksek sesle konuştuğunun bir simgesi olduğu

düşünülebilir. Türkçede ise “püskürtmek” fiili, insanın ağzı ile bağdaştırılabilir. Böylece iki deyim bir şeyler söyleyen kızgın insan imgesine gönderme yapmakta ve fiillerin leksik anlamlarının yansıttığı herhangi bir fiziki eylem ile bağdaştırma bulunmamaktadır.

Yangına körükle gitmek / подливать масла в огонь (ateşe yağ dökmek). Mevcut kötü durumu sözleri ya da davranışlarıyla daha da kötü yapmak, gerginliği, uzlaşmazlığı arttıracak şekilde davranmak (URL-2 yangına körükle gitmek; Baştabak 2005: 280; Sarıgöz 2023: 376) anlamı karşılayan deyimlerin yapısında “kötü durumu” simgeleyen ve anlamsal açıdan bağdaştırılabilen “yangın” ve “ateş” sözcükleri kullanılmıştır. Türk bilincinde yangın felaket göstergesi iken, Rusça deyimdeki “ateş” sözcüğü için aynı şey söylenemez. Çünkü buradaki ateş insanın bilincinde dışarıda yakılan ve bir felaket simgesi olmayan ateş ile özdeşleştirilir. Ayrıca Türkçedeki çok anlamlı “ateş” sözcüğünün anlamları Rusçada farklı sözcükler (огонь, пламя, костёр, vs.) ile karşılanmaktadır. Dilde bir kavramı karşılamak için çok sayıda sözcüğün kullanılması, o kavramın kültür açısından önemli olduğunu işaret etmektedir. Böylece ateşin Rus kültüründe oldukça önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Rusça deyim yanan ateşin harlaması ve daha çok yanması için yağ döken bir insan çağrışımı oluşturur. Muhtemelen geçmişte bu ifade deyim olarak değil de günlük hayatta kullanılıyordu ama zamanla anlam değişimine uğramıştır. Türkçe deyimdeki “körük” sözcüğü de yanan ateşi harlamak için kullanılan bir aleti simgelemektedir. Bu sözcük ile deyim oluşturulması eski zamanlarda Türklerin demirci olmasıyla bağdaştırılabilir. Böylece iki deyim temelinde Türk ve Rus kültürü mensuplarının bilincinde farklı çağrışımları oluşturan “ateşin harlaması” imgesi yatmaktadır.

Bir taşla iki kuş vurmak / убить двух зайцев (iki tavşan öldürmek). Türkçe deyim “bir iş veya davranışla birden çok yararlı sonuca ulaşmak” anlamı (URL-2 bir taşla iki kuş vurmak; Baştabak 2005: 40) karşılıyorken Rusçada “aynı anda iki işi yapmak, iki amaca ulaşmak” anlamını (URL-1 убить двух зайцев) karşılamak üzere kullanılır. Rusça deyim aslında “за двумя зайцами погонишься, ни одного не поймаешь” (İki tavşanın peşine düşersen hiçbirini tutamazsın) atasözünden mantıklı yorumlama yoluyla türetilmiştir. Rusça atasözünün anlamı “iki işi aynı anda başarmak mümkün değildir” olduğu için söz konusu atasözünün Türkçedeki anlamsal eş değeri “bir koltukta iki karpuz taşımak” deyimidir. Rusça deyim bir atasözünden türetilmediğinin göstergesi de Rusçada “aynı anda iki işi yapmak mümkün değildir” anlamını karşılamak üzere “погнаться за двумя зайцами” (iki tavşanın peşine düşmek) deyiminin kullanılması kabul edilebilir. Görüldüğü gibi Rusça deyim olumsuz bağlamlarda kullanılan bir atasözünden türetilmiştir. Deyimler Türk ve Rus kültürü mensuplarının bilincinde oldukça farklı çağrışımlar uyandırmaktadır: kuşlara taş atan insan ve tüfekte tavşanları kovalayan insan. Bu imgeler aslında insanların yaşadıkları günlük hayatlar ile ilgili bilgi içermekte ve kültür kodu ile ilgilidir.

DEYİM BİRLİĞİ

Tıpkı deyim kaynaşması gibi bu grup da bilimsel literatürde farklı şekilde adlandırılmıştır: Birlik oluşturmuş deyimler (Uluoğlu 2011: 112), deyimlik birlikler (Tekeli 2023: 51), deyim birlikleri (Suleymanova 2017: 207), yarım deyimler / ikinci dereceden deyimler (Subaşı Uzun 1991: 36). Biz ise bu gruba giren deyimlerin “deyim birliği” olarak adlandırılmasını önermekteyiz. Yapılan araştırmaya göre deyim birliği grubu sayı bakımından nicelik bakımından en fazla deyim içeren gruptur. Bu gruba ait olan Türkçe deyimleri göndergesel özelliklerine göre alt gruplara bölmek mümkündür:

Fiziki Eyleme Gönderme Yapan Deyim Birliği

Dizginleri ele almak / держать в узде (dizginlerde tutmak). Türkçe deyim Rusça eş değeri olarak gösterilen (Baştürk 2005: 76) deyim Rusçada “birine sert davranarak hükmetmek” ve “bir şeyi engellemek” anlamlarını karşılamak üzere kullanılır (URL-1 держать в узде). Türkçe deyim Rusça eş değeriyle anlamsal açıdan bağdaştırılabilir. Deyimleri oluşturan sözcükler iki dilde de “insanın atı yönlendirmesi” ya da “insanın ata hükmetmesi” imgesi temelinde oluşturulmuştur. Türkçe deyim mecazi anlamda sadece insanla ilgili durumlarda kullanılır ve anlamı “başkasının kontrolü” anlam birimliği içerir. Fakat Türkçede “dizginler” sözcüğü ile farklı deyimlerin (dizginleri ele vermek, dizginleri savurmak, dizginleri gevşetmek) kurulduğunu ve bu deyimlerin anlamlarında kontrolden ziyade “baskı” anlam birimliğinin ön plana çıktığını belirtmek gerekir. At sözcüğü içeren deyimlerin çoğu, Türklerin hayatında atın önemini ve baskı altında kalanın at ile özdeşleştirildiğini simgelemektedir. Söz konusu deyimlerin arasında eş değeri sadece Türkçe deyim anlamıyla Rusça deyim ilk anlamı arasında gözlemlenmektedir.

Adım atmamak / ногой не ступать, забыть дорогу (ayağıyla basmamak, yolunu unutmak). Türkçe deyim Rusça eş değeri olarak gösterilen deyimler (Baştürk 2005: 7) farklı bağlamlarda değişik anlamları karşılayabildiği gibi Rusça eş değerleri arasındaki anlamsal ve işlevsel farklar oldukça büyüktür. İki dildeki deyimlerin deyimlik anlamlarında yatan “gitmemek”, “bulunmamak” anlam birimlikleri tespit etmek mümkündür. Türkçede adım sözcüğü kullanılırken, Rusçada “adım” sözcüğü ile direkt anlamsal bağlantı kurulabilen “ayak” sözcüğü kullanılmaktadır. Türkçede ileriye yönelik hareketi yansıtan “atmak” sözcüğü kullanılıyorken Rusçada “basmak” fiili kullanılır. Dolayısıyla hem Rusçada hem Türkçede “gitmek” eylemi “ayak” ve “ayak ile yapılan hareket” ile özdeşleştirilmektedir.

Türkçe deyim farklı bağlamlardaki anlamları Rusçada benzer anlam taşıyan farklı deyimlerle karşılanabilir. Oraya bir daha *adım atmayacağım / Я больше туда ни ногой / Я больше туда ногой не ступлю / Я больше туда шагу не сделаю.*

Rusçadaki deyimın anlamları için de aynı durum söz konusudur: Он заранее знал, что его арестуют, но *ногой не ступил* из дому, бежать не пробовал (URL-3 *ногой не ступать*, Мераб Ратишвили, Белый лама. Книга I, 2014). / Tutuklanacağını biliyordu, ama evden dışarı *adım* bile *atmadı*, kaçmayı denememişti. Deyimler arasındaki çeviri bilim açısından eş değerlik, deyimın söylem içerisinde taşıdığı anlama ve o anlamı karşılayan hedef dildeki deyime bağlıdır.

Ağız sulandı / слюнки потекли (ağız suyu aktı). (Baştak 2005: 9); (Sarıgöz 2023: 57). Türkçe deyim çok anlamlı olup “imrenmek” ve “yeme, içme isteği artmak” anlamlarını karşılamaktadır (URL-2 ağız sulanmak). Rusçadaki eş değeri de çok anlamlı bir deyimdir ama anlamsal açıdan eş değeri sadece ikinci anlam için geçerlidir (URL-1 слюнки потекли). Hem Türkçe hem Rusçadaki deyimler insanın istem dışı verdiği tepkiyi yansıtan fiziki eylemi dile getirmektedir. Bu da söz konusu eylemin evrensel olduğunu gösterir. Ayrıca deyim iki dilde de yemek ile ilgili bağlamların dışında da kullanılabilir.

Pusuya düşmek / попасть в ловушку (tuzağa girmek). (Baştak 2005: 233); (Sarıgöz 2023: 641). Türkçe deyimlerde “pusu” sözcüğünün birden fazla anlam taşıdığı gözlemlenmektedir. Bunun delili ise söz konusu sözcüğün değişik bağlamlarda farklı anlamlar karşıladığı için yabancı dillerde farklı sözcükler ile çevrilmesidir. “Pusu kurmak” ve “pusuya düşmek” deyimlerinin Rusçadaki eş değeri hayvanları avlamak için kurulan tuzaklara verilen genel ad olarak kullanılan “ловушка” (ловить / tutmak fiilinden türetilmiştir) sözcüğüdür. Fakat “pusuya yatmak” deyimindeki “pusu” kesinlikle yukarıdaki deyimlerdekiyle aynı anlamda değildir. Çünkü avcı hiçbir zaman kurduğu pusunun içine yatmaz. Burada insanın birini yakalamak (tutmak) üzere bir şeyin arkasına saklanması söz konusudur. Bu nedenle Rusça eş değerindeki bu anlamı karşılayan sözcük, “oturmak, dikmek” (сидеть) fiilinden türetilmiş “засада” sözcüğüdür. “Düşmek” fiili yukarıdan aşağıya olan eylemi bildirdiği için deyimın içinde kullanılması, toprağı kazıyarak çukur şeklinde kurulan pususu ile özdeşleştirilebilir. Bu nedenle söz konusu deyim, anlamını muhtemelen birinin üstü bir şeylerle örtülü bir çukura düşme anı çağrışım olarak uyandırmasından almıştır.

Kulak tırmalamak / режет слух (duymayı kesmek). (Baştak 2005: 195); (Sarıgöz 2023: 503). İki dilde “duyulanlardan rahatsız olmak” anlamında kullanılan deyimlerde anlamsal açıdan bağdaştırılabilen “kulak” ve “слух” (duyma becerisi) iki sözcük mevcuttur. Deyimlerdeki fiiller (tırmalamak ve kesmek), leksik anlamlarındaki “acı vermek” anlambirimciği içerdiği için insanın bilincinde olumsuz çağrışım uyandırmaktadır. Dolayısıyla tırmalamak fiili, Türk kültüründe tırmalamanın verdiği acı ile Rusçada ise insanın vücudunda bir yerin kesilmesi (parmak kesmek gibi) ile duyulan acıyla özdeşleştirilebilir. İki deyim insanın gerçekten acı hissedebileceği farklı fiziki eylem imgesi temelinde kurulmuştur.

Diken üstünde oturmak, olmak / быть, сидеть как на иголках (sanki iğneler üstünde oturmak, olmak). (Baştabak 2005: 71); (Sarıgöz 2023: 295). İki deyim insanın tedirgin olduğunu dile getirmek için kullanılır (URL-2 diken üstünde oturmak; URL-1 сидеть как на иголках) ve insanın böyle durumda yerinde sakince ya da kıpırdamadan oturamadığını gösterir. Deyimlerde kullanılan ve anlam bakımından bağdaştırılabilen “diken” ve “иголки” (iğneler) sözcükleri kullanılmıştır. İkisi de sivri bir cisim simgelemekte ve bu cisimler üzerine oturduğunda acı hissettiği için insanın istem dışı verdiği fiziki tepki ile ilgili çağrışım uyandırmaktadır. Deyimlerde bu sözcüklerin kullanımı, Türk kültüründe acı hissetme ile bağdaştırılan sivri bir cisim olan diken, Rusçada ise iğne olduğunu göstermektedir. Hem Türkçe hem Rusça deyimde anlam açısından eş değer fiillerin kullanılması, söz konusu fiillerin temel anlamda kullanıldığını ve gerçek bir fiziki eyleme gönderme yaptığını belirtmek gerekir.

Tası tarağı toplamak / смотреть удачи, собирать пожитки (oltaları toplamak, eşyaları toplamak). (Baştabak 2005: 260); (Sarıgöz 2023: 341). Üslup açısından farklı gruplarda (deyimlerin üslup özelliklerine göre Türkçe deyim argo deyimler, Rusça deyim ise günlük konuşma deyimleri grubuna dâhil edilebilir) yer alacak söz konusu iki deyim, iki dilde de “gitmeye hazırlanmak” anlamı karşılamaktadır. Türkçe deyimdeki tas ve tarak sözcüklerinin kullanılması Türklerin hamam kültürünü yansıttığını düşünmekteyiz. Rusça deyimde ise balıkçılıkla ilgili sözcükler kullanıldığı için Rus kültüründeki balıkçılığın önemi yansıtılmıştır. Söz konusu deyimlerin benzer anlamı karşıladığı Rusça deyimden eş anlamlısı aracılığıyla ispatlanabilir. Rusça “пожитки” sözcüğü insanın hayatı boyunca kazandığı ve ihtiyaç duyduğu eşyalar anlamı taşımaktadır. Böylece Türkçe deyimdeki tas ve tarak sözcükleri ile anlamsal bağ kurulabilir. Çünkü insanın bir yerden gitmeden önce onun için önem taşıyan eşyaları toplaması doğal bir davranıştır.

Sinek avlamak / ворон считать (karga sayma). (Baştabak 2005: 246); (Sarıgöz 2023: 701) Hem Türkçe hem Rusça ana dili olanların bilincinde “hiçbir şey yapmayan bir insan” çağrışımı uyandıran deyimlerin taşıdıkları anlamlar ve kullanım bağlamları arasında fark gözlemlenmiştir. Deyimler Türkçede insanın işi ya da müşterisi olmadığından vakti boşa harcadığını, Rusçada ise boş boş oturan insanın tembellik yaptığını dile getirmek için kullanılmaktadır (URL-2 sinek avlamak; URL-1 ворон считать). Bu deyimler kelimesi kelimesine çevrilebilir ve hedef dilde anlamlı fakat deyimlik anlamı olmayan bir söz öbeği oluşturup insanların bilincinde gerçek fiziki eylemler (avlamak ve saymak) ile ilgili çağrışımlar uyandırır: sinek avlayan ve kargaları sayan bir insan.

Saat tutmak / засечь время (zamanı işaretlemek). (Baştabak 2005: 237); (Sarıgöz 2023: 678). İki deyim “saate bakarak bir işin ne kadar sürdüğünü hesaplamak” (URL-2 saat tutmak; URL-1 засечь время) anlamını karşılamak üzere kullanılmaktadır.

Türkçe ve Rusça deyimlerdeki “saat” ve “vremya” (zaman) sözcükleri arasında anlamsal bağ kurmak mümkündür. İkisi de bir eylemin zaman açısından başlama noktasını işaret etmektedir. Türkçe ve Rusça deyimlerdeki fiiller insanların bilincinde farklı çağrışımlar uyandırdığı için aralarında anlamsal bağ kurmak zordur. Türkçe deyimdeki “tutmak” fiili bu deyimde leksik anlamı dışında kullanılır ve “devam eden bir şeyde belirli bir başlama noktasını işaretlemek için tutulduğunu” belirtir. Bu fiilin Rusçadaki eş değeri “держатъ” (tutmak) fiili ise Rus kültüründe daha çok fiziki bir eylem ile özdeşleştirilir (eliyle tutmak, engellemek). Deyimde kullanılan “засечь” fiili ise “balta ile işaret bırakmak” anlamında kullanılan bir fiildir.

Soluk / nefes aldırmmamak / не давать передохнуть (dinlenmek vermemek) (Baştabak 2005: 248); (Sarığöz 2023: 715). Türkçe deyimdeki “soluk / nefes” isim soylu sözcük ile Rusçadaki “ara vermek” anlamında kullanılan “передохнуть” (dinlenmek) fiiliyle anlam açısından bağ kurulabilir. Ayrıca fiillerdeki ettirgenlik gramer kategorisinin deyimlik anlamının oluşmasında büyük rol oynadığını belirtmek gerekir. Türkçedeki “nefes almak” fiili Rusçada “дышать” fiiliyle karşılanır ve insanın nefes alıp verdiğini bildirir. Fakat Türkçede bu birleşik fiil grubu bir de “ara vermek” anlamında da kullanılır. Rusça “передохнуть” fiilin kökü de nefes almak ile ilgilidir. Fakat deyimlik anlamındaki “ara” anlambirimciği “пеpe-” ön ek aracılığıyla verilmektedir. Hem Türkçede hem Rusçada insanın çalışırken ara verme, dinlenme eyleminin nefes sözcüğü ile bağdaştırıldığını söylemek mümkündür. Bu da evrensel olarak yorgun insanın dinlenirken derin nefes alıp vermesinden kaynaklanmaktadır.

Somutlaştırmaya Dayalı Deyim Birlikleri

Somutlaştırmamanın en çok görüldüğü dil öğeleri deyimlerdir (Aksan 2006: 67). Bir durumu, bir davranışı dile getirmek üzere birden çok gösterge bir araya gelir ve soyut kavramı karşılamak için somut nesnelere gönderme yapılır. Bu aslında gerçek hayatta daha önce yaşanmış bir eyleme veya olaya ya da somut bir nesneye göndermedir.

Tüyleri diken diken olmak / волосы дыбом (saçlar dik). (Baştabak 2005: 269); (Sarığöz 2023: 761). Rusçada “волосы” (saç) kelimesi hem insanın başındaki hem de diğer vücut bölgelerindeki kıllar için kullanılmaktadır. Fakat söz konusu deyimler aracılığıyla korku, ürperti ya da insanı derinden etkileyen bir durumun insanın vücudunda istem dışı oluşuna dayalı evrensel bir olgu dile getirilir. Rusça deyim, ana dili Rusça olanlarda insanın kafasındaki saçlarla ilgili çağrışım yaparken Türkçe için daha farklı bir durum söz konusudur. Çünkü Türkçe deyim ana dili Türkçe olanlarda koldaki tüyler ile ilgili çağrışım yapmaktadır. Rusçada bu durum için “кожа мурашками покрывалась” (deri karıncalarla kaplandı) ya da “мурашки побежали по коже” (deri üzerinde karıncalar koşmaya başladı) deyimleri kullanılmaktadır. İlk bakışta söz konusu deyimlerin Türkçede sıkça uzuvların uyduğu hissedileni ifade etmek için mecaz anlamda kullanılan “karıncalaşma” fiiliyle eş değer diye bir

yanılığa kapılmak mümkündür. Fakat Rusçada böyle bir durumda kullanılan özel bir ifade mevcut değildir. Bağlama göre hissedilenler farklı sözcüklerle dile getirilir. Rusça “волосы дыбом” deymi ise insanın korktuğunda kafa bölgesinde bir şeyler hissettiklerine işaret eder. Bunu “на голове волосы зашевелились” (kafadaki saçlar hareket etmeye başladı) ifadesi de yansıtır. Türkçe deyimde ise diken diken ikilemesinin kullanılması aslında bir somutlaştırma neticesidir. Rusçadaki “дыбом” sözcüğü “yukarı doğru kalkmak” anlambirimciği içerir ve bu açıdan Türkçedeki ikileme ile benzerlik gösterir.

Göz açıp kapayıncaya kadar / в мгновение ока (göz anında). (Baştabak 2005: 113); (Sarıgöz 2023: 419). İki deyim “hızlıca, bir anda, kısa bir sürede” aynı anlamı (URL-2 göz açıp kapayıncaya kadar; URL-1 в мгновение ока) karşılamakta ve birbiriyle anlamsal açıdan bağdaştırılabilen sözcükler içermektedir. Türkçede “göz kırpmasını” tasvir eden ve eylemin çok hızlı gerçekleştiğini belirten ifade kullanılıyorken Rusçada мгновение (an) sözcüğü kullanılmaktadır. Türkçe deymi oluşturan sözcükler, deyimın fiziki bir eylem imgesi üzerinde oluşturulduğunu ve insanların bilincinde “çok hızlı” anlamının somutlaştırılmış şeklinin çağrışımını uyandırmaktadır. Göz kelimesinin eş değeri olarak ise Rusça deyimde günümüzde edebî eserler dışında günlük hayatta pek kullanılmayan “око” (göz) sözcüğü ise Rusça deyimın söz konusu kelimenin kullanıldığı zamanlarda oluştuğunu ve çok eskiden beri kullanıldığını göstermektedir.

Yediden yetmişe / от мала до велика (küçükten büyüğe kadar). (Baştabak 2005: 283); (Sarıgöz 2023: 803). Türkçe deyimde kullanılan sayılar insanın bilincinde o yaşlarda olanlarla (yedi- pek küçük yaşta olmayan çocuk; yetmiş- çok yaşlı olmayan ihtiyar) ilgili çağrışımlar uyandırır. Rusçada ise ifade genellemeden ibarettir ve yaş sınırı yoktur. “Küçük” ve “büyük” sözcükleri farklı imgelerle özdeşleştirilebilir. Bu nedenle Rusçada deyim Türkçe eş değeri gibi insanların bilincinde benzer çağrışım uyandırmayabilir. Böylece Türkçe deyimde insanların belirli çağrışımlar uyandıran sayısal imgeler aracılığıyla somutlaştırma meydana gelmiştir. Rusça deyim ise soyut kavramlar üzerine kurulmuştur.

Pamuk ipliğine bağlı / висеть на волоске (saça bağlanıp asılı kalmak). (Baştabak 2005: 226); (Sarıgöz 2023: 647). İki dilde “her an durum değişebilir ya da kötüleşebilir” anlamını karşılamak üzere kullanılır. Türkçedeki “pamuk ipliği”nin Rusça deyimdeki anlamsal eş değeri “saç, kıl” anlamı karşılayan “volosok” sözcüğüdür. Belirtmek gerekir ki, iki sözcük de inceliği temsil etmekte ve her an kopabilme potansiyeline sahip olduğu için birbiriyle bağdaştırılabilir. Deyimlerdeki fiiller arasında ise anlam ve insanların bilincinde uyandırılan çağrışım açısından benzerlik bulmak mümkündür. Türkçede “bağlı kalmak” ifadesi bir nesnenin bağlı kaldığı ipten dışarıdan müdahale edildiği zaman kolayca kopma ihtimalini simgelerken Rusça

deyimdeki viset (asılı kalmak) fiili bir nesnenin aşağı doğru asılı kaldığını ve her an kopabildiğini dile getirmektedir.

Bardaktan boşanırcasına / как из ведра (kovadan gibi “dökülmek”). (Baştabak 2005: 31); (Sarıgöz 2023: 155). İki dilde deyimler yağmurun yağmasının şiddeti ve yoğunluğu ile ilgili anlamı karşılamak üzere kullanılır. Fakat yağmur sularının dökülme eylemi iki kültürde farklı çağrışımlar uyandırmaktadır. Türkler bardak kelimesini seçerken Ruslar kova kelimesini seçmişlerdir. Muhtemelen kovanın Rus kültüründe günlük hayatta çok yaygın bir şekilde kullanılmasından kaynaklanır. Ayrıca yağmurun şiddetli ve yoğunluk farkı hacim açısından farklı sözcüklerin kullanılmasına sebebiyet verebilir. Rusçada söz konusu deyim daima temel anlamı “dökmek” olan *лить* fiiliyle kullanılır. Rus dil bilimciliğinde deyim ile birlikte söylemde kullanılan ve deyimlik anlamının doğru algılanmasına yardımcı olan “слова-сопроводители” (refakatçı sözcükler) ve “слова-спутники” (uydu sözcükleri) adı verilmektedir (Tihonova 2022).

Gözü gibi bakmak / хранить как зеницу ока (göz bebeği gibi saklamak). (Baştabak 2005: 120); (Sarıgöz 2023: 417). Türkçe deyimdeki “göz” sözcüğü, Rusça deyimdeki “göz bebeği” söz öbeği ile anlam açısından bağdaştırılabilir. Rusça deyimde belirtmek istenilen kavramın daha detaylı bir şekilde dile getirildiği aşikârdır. Deyimler aracılığıyla hem Türk hem Rus kültüründe “gözlerin” insan için büyük öneme sahip olduğunu ve korunması gerektiği kanısına varmak mümkündür. Herkes görme organının insan için ne kadar önemli olduğunu bildiği için bu durum aslında evrensel bir insan davranışını simgelemektedir. Deyimlerdeki fiiller arasında anlamlarındaki “korumak” ortak anlambirimciği sayesinde anlamsal bağ kurulabilir.

Damdan düşer gibi / как снег на голову (kafaya düşen kar gibi). (Baştabak 2005: 66); (Sarıgöz 2023: 280). Türkçe “birdenbire ve yersiz olarak” anlamı (URL-2 damdan düşer gibi) taşıyan deyim, Rusçada birden gelişen bir olay ya da hiç beklenmeyen bir kişinin birden ortaya çıkmasını dile getirmek için kullanılan ve fiziki bir eylemle bağdaştırılan deyimle karşılamak mümkündür. Ancak iki deyim, iki farklı kültür mensubunun bilincinde benzer çağrışımları (yukarıdan düşen bir nesneye verilen fiziki tepki: irkilme, şaşırma, hoşnutsuzluk vs.) uyandırdığını söylemek mümkündür. Rusça deyim, yüksekten (bir ağaç dalı ya da dam) birden düşen kar ve insanın buna verdiği tepki ile ilgili bir çağrışım uyandırmaktadır. Bu çağrışım ise Rusçanın kullanıldığı coğrafyanın özelliklerini yansıtmaktadır.

Tepeden tırnağa (kadar) / с головы до пят (başından topuğa kadar). (Baştabak 2005: 265); (Sarıgöz 2023: 792). İlk bakışta farklı sözcüklerden oluşan deyimler Türk ve Rus kültürü mensuplarının bilincinde aynı çağrışımı uyandırır. Çünkü insan ile ilgili bağlamlarda “tepe” sözcüğü Türkçe ana dili olanların bilincinde insanın kafasıyla (голова) bağdaştırılırken Türkçedeki “tırnak” sözcüğü ile Rusçadaki “пятки”

(topuklar) sözcükleri ise iki kültür mensuplarında “ayak” çağrışımı uyandırır. Fakat Türkçe deyimdeki tırnak sözcüğü ayağın önü, Rusça deyimdeki topuk sözcüğü ise ayağın arka tarafı ile özdeşleştirilir. Neden bir kültürde ayağın arkası diğerinde ise önü ile çağrışım yapan sözcüklerin deyimlerde kullanılması ile ilgili tahmin yürütülebilir: Rus kültüründe ilgi çeken bir insan gizlice arkasından Türk kültüründe ise açık açık incelemek mümkün olması ile bağdaştırılabilir. Buna rağmen iki deyim, insanların ilgisini çeken birisini incelerken yukarıdan aşağı doğru bakıldığını yansıtmaktadır.

DEYİMSEL SÖZ ÖBEĞİ

Bu gruba giren deyimler Rus dil bilimciler tarafından “фразеологическое сочетание” olarak adlandırılmaktadır. Türkçe kaleme alınmış bilimsel çalışmalarda ise bu gruba giren deyimler için birkaç terimin kullanıldığı görmek mümkündür: Uyumlu deyimler (Uluoğlu 2011: 113), deyimse uyum (Tekeli 2023: 51), deyim birleşmeleri (Suleymanova 2017: 208), üçüncü dereceden deyimler (Subaşı Uzun, 1991: 34). Rus dil bilimcilerin kullandıkları terim, biri “uyum” anlamına gelen (сочетание) ve “deyimse” anlamı taşıyan iki sözcükten oluşmaktadır. Türkçe yazılmış bilimsel makalelerde muhtemelen bundan dolayı “uyumlu deyimler” ve “deyimse uyum” terimleri kullanılmıştır. Сочетание (uyum) sözcüğü, sıkça kullanılan ve “söz öbeği” anlamına gelen “словосочетание” (kelime grubu) Rusça gramer terimleri arasında değerlendirilmektedir. Rusça terimdeki сочетание (uyum) sözcüğünün “birlikte kullanılabilir” anlamından yola çıkılarak deyim grubunun adı olarak “deyimse söz öbeği” terimini kullanmayı tercih etmekteyiz. Türkçe-Rusça deyimler sözlüklerinde yer alan Türkçe deyimler arasında az sayıda deyimse söz öbeklerine rastlanmıştır.

Vicdan azabı çekmek / испытывать угрызения совести (vicdan azabı hissetmek). (Baştak 2005: 787). Türkçe deyimdeki “vicdan azabı” şeklindeki tamlama “yapılanlardan ya da söylenenlerden dolayı pişmanlık ve üzüntü” anlamı (URL-2 vicdan azabı çekmek; URL-1 испытывать угрызения совести) karşılamak için kullanılır ve Rusçadaki eş değeriyle bu açıdan benzerlik göstermektedir. Rusça deyim grubunun içinde “kemirme” anlamı taşıyan “угрызения” sözcüğü ise ana dili Rusça olanların bilincinde “fare” ya da “kemirgen” ile özdeşleştirilir. Dolayısıyla Rusça deyim anlamında “uzun süredir hissetmek”, “acı”, “rahatsızlık” gibi anlam birimcikleri görmek mümkündür. Bu anlam birimcikler, kemirme eyleminin uzun sürdüğü ve kemirgenlerin insanı ısırmasının verdiği acıyla bağdaştırılabilir. Ayrıca Rusçada “угрызения” sözcüğünün Rusçada sadece vicdan sözcüğü ile deyimse söz öbeği oluşturduğunu belirtmek gerekir. Türkçedeki “azap” sözcüğü, hem fiziki hem ruhsal acı ve sıkıntı ile özdeşleştirilir. Türkçe deyimdeki “çekmek” fiilinin mecaz anlamı, pişmanlığının uzun süredir hissedildiğini yansıtmaktadır. Rusçadaki “испытывать” fiilinin leksik anlamı ise “hissetmektir”. Bu açıdan iki fiil anlamsal açıdan eş değer sayılır.

Yola çıkmak / yola koyulmak / отправиться в путь (yola gitmek). (Baştabak 2005: 287), (Sarıgöz 2023: 728). Bu Türkçe deyim çok anlamlı (URL-2 yola çıkmak) olduğu hâlde Rusça deyimle “birinin bir yere varmak üzere başlattığı eylem” anlamı (URL-1 отправиться в путь) açısından eş değer sayılabilir. Türkçe deyimini oluşturan sözcüklerin temel ve mecaz anlamlarını deyimnin Rusçaya kelimesi kelimesine çevirisinde görmek mümkündür. “Yola çıkmak” deyimini Rusçaya kelimesi kelimesine “выйти на дорогу” olarak çevrilebilir ama çevrildiği zaman söz konusu söz öbeğinin deyimlik anlamı yok olur ve bir insanın gerçekten bir yola çıkması ile ilgili bir çağrışım uyandırır. Rusçada “yol” sözcüğünün eş değeri olarak anlam ve kullanıma bağlamı açısından birbirinden az da olsa fark gösteren iki sözcük kullanılır: “путь” ve “дорога”. İkincisi ana dili Rusça olanların bilincinde daima somut bir kavram ile özdeşleştirilir.

Ağızma hiçbir şey koymamak / маковой росинки во рту не было (ağızında haşhaş kırağı damlası olamamak). (Baştabak 2005: 9); (Sarıgöz 2023: 32). Deyimler iki dilde insanın hiçbir şey yemediğini, belirli bir süre boyunca aç olduğunu dile getirmek için kullanılır. Türkçe deyimdeki “hiçbir şey” ifadesinin eş değeri olarak Rusça deyimde “gelincik çiçeğine düşen kırağı” anlamı taşıyan “маковая росинка” söz öbeği kullanılmıştır. Eskiden bu söz öbeği “alkollü içecek” anlamı taşıyordu oysa günümüz Rusçada “hiçbir şey” anlamında kullanılmaktadır. Bu nedenle eskiden Rusça deyim alkol ve sarhoşluk gibi bağlamlarda kullanılırdı (Vinogradov 1999: 546). Belirtmek gerekir ki Rusçada “мак” sözcüğü hem gelincik hem haşhaş anlamında kullanıldığı için deyimnin eski anlamı haşhaş ile anlam açısından bağdaştırılabilir. Günümüzde ise deyim, sadece insanın hiçbir şey yemediğini değil aynı zamanda hiçbir şey içmediğini de gösteriyor.

Yaşını göstermemek / не выглядит на свой возраст, выглядит моложе своих лет (yaşı gibi görünmemek, yaşından genç görünmek). (Baştabak 2005: 282); (Sarıgöz 2023: 800). Türkçe ve Rusça deyimler birbiriyle anlam açısından bağdaştırılabilir “yaş”, “лета” (yaşlar) ve “возраст” (yaş) sözcükleri içermektedir. Bununla birlikte “лета” (yaşlar) sözcüğünün leksik anlamında “çok” anlambirimciği mevcut olduğu için Rusçada bu sözcükle kurulan ve birinin yaşlı olduğunu dile getirmek için “в летах” (yaşların içinde) ifadesi kullanılır. Türkçe ve Rusça deyimlerdeki fiiller ise Türk ve Rus kültürü mensuplarının olaya bakış açısını yansıtmaktadır. Türkçe deyimdeki “göstermek” fiili olayı yaşı mevzu bahis olanın tarafından dile getirmektedir. Rusçadaki “выглядеть” (görünmek) fiili ise başka birinin yaş açısından değerlendirme yaptığını göstermektedir. Yukarıda gösterildiği gibi Türkçe deyimnin anlamı Rusçada anlamsal ve işlevsel açıdan eş değer iki deyim ile karşılanabilir. “Не выглядит на свой возраст” deyimini her yaştaki insan bağlamında (genç olana yaşından büyük olduğunu dile getirmek için de kullanılır) kullanılabildiği için kullanım alanı diğerine göre çok daha geniştir. İkinci Rusça deyim “моложе” (daha genç) sözcüğü

içerdiğinden dolayı sadece yaşlı insanın yaşından daha genç görüldüğü bağlamlarda kullanılır.

SONUÇ

Her dilde deyim grubu olarak adlandırılan, kalıp hâlinde kullanılan ve sözcükler arasında anlamsal bağ olan dilsel bir olgu mevcuttur. Dolayısıyla deyimlerin söz öbeği oluşturan dil unsurları arasındaki anlamsal ilişki açısından sınıflandırılmasının evrensel olduğunu söylemek mümkündür. Bilimsel literatürde aynı kavramlar için birçok terimin kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bilgi paylaşımını kolaylaştırmak ve terim çeşitliliğini önlemek için ortak ve uluslararası terminoloji çalışmalarının yürütülmesi bir ihtiyaçtır.

Yapılan araştırma esnasında yapısal farklılık gözlemlenen ama anlamsal ve işlevsel açıdan eş değer sayılabilecek bazı Türkçe ve Rusça deyimler tespit edilmiştir. İlk bakışta anlam açısından eş değer sayılabilecek Türkçe ve Rusça deyimlerin deyimlik anlamlarının farklı anlam birimcik içerebildiğinden az da olsa birbirinden ayrıldığı gözlemlenmiştir. Deyimlik anlamındaki söz konusu anlam birimcikler, iki dildeki deyimlerin kullanılabilir durumları belirler niteliktedir.

Türkçe deyim grubu oluşturan birçok fiilin temel leksik anlamı dışında yan anlamda (bakmak + göz gibi) kullanıldığı tespit edilmiştir. Fakat deyim bağlamında net olarak gözlemlenen fiillerin tüm yan anlamlarının, temel leksik anlamlarıyla bağlantılı olduğunu belirtmek gerekir. Bu durum Türkçenin sondan eklemeli bir dil olmasıyla açıklanabilir. Türkçe deyimlerdeki fiillerin gerçek ve yan anlamları arasındaki fark, deyimlik anlamdaki anlam birimcikler sayesinde daha net gözlemlenebilir. Rusça deyimlerdeki fiiller genellikle mecaz anlamda kullanıldığı için Rusça deyimler için aynı şeyi söylemek güçtür.

Türkçe ve Rusça deyimlerdeki fiillerin anlam bilimsel seviyedeki farkı, deyimlerin iki dilde farklı bağlamlarda kullanılmasının belirleyici faktörüdür. Ayrıca Rusça ve Türkçe deyimlerde genellikle birbirinin eş değeri olmayan farklı isim soylu sözcüklerin kullanılmasından dolayı Türkçe ve Rusça deyimlerdeki isim soylu sözcüklerin anlamlarının bileşenler analizi yapılamamıştır. Fakat bazı Türkçe deyimlerin Rusça eş değerlerindeki isim soylu sözcüklerin arasında (kulak / duyma becerisi, saat / zaman gibi) anlamsal bağ kurmak mümkündür. Söz konusu anlamsal bağ, ortak anlam birimcikler ile açıklanabilir. Aralarında anlamsal bağ kurulamayan sözcükler ise Ruslar ile Türklerin dünya algısındaki farkı ve bu farkın dile yansımaları temsil ettiğini söylemek mümkündür.

Türkçe deyimlerde organ adlarının sık geçtiği gözlemlenmiştir. Rusça deyimlerde ise genellikle organlarla anlamsal açıdan bağdaştırılabilen sözcükler kullanılmaktadır. Rusça deyimlerde organ adları bildiren ve günümüzde kullanımdan çıkan eski

sözcükler (“oko” sözcüğünün kullanılması) söz konusu deyimlerin çok eski zamanlardan beri kullanıldığını göstermektedir. Organ adları Türkçenin temel söz varlığına ait olduğu için günümüzde de kullanılır. Dolayısıyla organ adı içeren Türkçe deyimlerin ortaya çıkması ile ilgili herhangi bir fikir yürütmek güçtür.

Türkçe ve Rusça sözcükler arasında hiç anlamsal bağ kurulamayan deyimler, olay ya da durum ile ilgili iki kültürde farklı çağrışımlar uyandırmaktadır. Bu nedenle kültürel iz taşıyan Türkçe ve Rusça deyimlerde anlam açısından bağdaştırılabilecek sözcüklerin olmamasına rağmen hem Türkçede hem Rusçada deyimler aracılığıyla dile getirilmek istenilen soyut kavramlar genellikle aynıdır. Böyle durumlarda çağrışımlar somut nesnelere ya da gerçekte yapılan ve birer kültür kodu olarak değerlendirilebileceğimiz fiziki eylemlere dayanır (sinek avlamak / karga saymak). Anlamsal ve işlevsel açıdan eş değer deyimlerin yapısında dillerin kullanıldığı coğrafyanın özelliklerinin yansıtıldığı da tespit edilmiştir. Mesela, Rusya’da çok kar yağdığı için bazı deyimlerin kar ile ilgili çağrışım oluşturduğunu (yüksekten karın düşmesi) görmek mümkündür.

Tespit edilen deyimlerin çoğunun kelimesi kelimesine hedef dile tercüme edilmesi mümkün değildir. Çünkü kelimesi kelimesine tercüme edilen deyimler, genellikle hedef kültür mensubu açısından anlamlandırılması zor bir kelime yığını oluşturur ve iletilmek istenilen mesaj doğru algılanamaz. Bu da iki farklı kültürde aynı olayların ya da durumların farklı sözcüklerin bir araya getirilmesiyle anlatmanın mümkün olduğunu göstermektedir. Bir dildeki kelime kombinasyonunun diğer dildekiyle örtüşmemesinin sebebi, bir halkın bilincinde benzer çağrışımlar oluşturanlar arasında coğrafyanın özellikleri, halkların geçmişte edindiği tecrübeler, gelenek görenekler gibi faktörlerin etkili olmasıdır. Başka bir deyişle, her millet tasvir etmek istediği olayları insanların bilincinde oluşturulacak benzer çağrışımlar aracılığıyla yapar. Fakat yapılan araştırma esnasında bazı Rusça deyimlerin Türkçeye kelimesi kelimesine yapılan çevirisinin Türk alıcılar tarafından yadırganmadığı ve iletilmek istenilen mesajın algılanabildiği tespit edilmiştir (Türkçe: ağzı sulandı / Rusça: salyalar aktı). Aynı şeyi Türkçe deyimlerin Rusçaya çevirisi için söylemek mümkün değildir. Bu durum Türkçe deyimlerdeki fiillerin yan anlamlarda kullanılması ve anlam ile işlev bakımından eş değer Türkçe ile Rusça deyimlerin deyimlik anlamlarının derecesi aracılığıyla açıklanabilir. Örneğin, “ağzına bir şey koymamak” Türkçe deyimini Türkçe deyimlerin sınıflandırılmasına göre deyimsele söz öbeği grubuna girerken onun Rusça eş değeri “маковой росинки во рту не было” deyimini Rusça deyimlerin sınıflandırılmasına göre deyim kaynaşması grubuna ait olabilmektedir.

Bazı Türkçe deyimleri oluşturan sözcükler hem gerçek bir fiziki eylemi hem o fiziki eyleme dayalı mecaz anlamı karşılamak üzere bir araya getirilebilir (yola çıkmak: bir çocuğun *yola çıkması* / birinin belirli bir yere gitmek üzere arabayla *yola çıkması*). Bu tür deyimlerin de kelimesi kelimesine çevrilmesinin mümkündür. Çevrildiğinde anlamlı

bir bütünlük oluşturmalarına rağmen hedef dilde deyim grubu oluşturan sözcüklerin temel leksik anlamları algılanır (Mesela, O dün yola çıktı. Он вчера вышел на дорогу (birinin gerçekten yolun ortasına çıkması söz konusudur) / Он вчера тронулся в путь (birinin yolculuğa başlaması söz konusudur).

Görüldüğü gibi deyim grubu bağlamında sözcüklerin hem imgesel potansiyeli hem anlamsal zenginliği ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı Türkçe deyimlerdeki sözcüklerin bağlama göre anlam değişmesi konusu daha derin araştırılmalı ve anlamlar arasındaki bağ modelleri belirlenmelidir. Bu tür araştırmalar Türk kültür mensuplarının bilişsel özelliklerini ve söz konusu bilişsel özelliklerinin dile yansımaları ile ilgili araştırmalarına ışık tutacaktır.

Türk ve Rus ulusal kültür izlerini taşıyan daha çok deyim kullanıldığını tahmin etmek zor değildir. Şüphesiz ki işlevsel açıdan eş değer Türkçe ve Rusça deyimlerin sayısı da araştırma evrenini oluşturan Türkçe-Rusça deyimler sözlüklerine girenlerle sınırlı değildir. Bu nedenle her dil için ayrıca deyim araştırmalarının yapılması gerekmektedir. Çünkü ancak bir dil ile sınırlanan derin bilimsel araştırmaların temelinde karşılaştırmalı bilimsel araştırma yapmak mümkündür. Karşılaştırmalı deyim araştırmaları Türkçe ve Rusça konuşanların birbiriyle daha kolay iletişim kurmasına fırsat verecektir.

KAYNAKÇA

- AKSAN, D. (2001). *Türkçenin Sözcük Varlığı*. Ankara: Engin Yayınları.
- AKSAN, D. (2006). *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi* (4. Baskı). Ankara: Engin Yayınları.
- AKSAN, D. (2008). *Türkçeye Yansıyan Türk Kültürü*. Ankara: Bilgi Yayınları
- AKSOY, Ö. A. (1989). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1-2* (genişletilmiş 5. Baskı). İstanbul: İnkılâp Kitap Evi.
- BARANOV, A., DOBROVOLSKİY, D. (2016). *Osnovi frazeologii: učebnoe posobie*. Moskova: Flinta: Nauka.
- BAŞTABAK, A. Ş. (2005). *Türkçe Açıklamalı Türkçe/Rusça Deyimler Sözlüğü*. Bişkek: Avrasya Yayınları.
- DOBROVOLSKİY, D. (1997). "Natsionalnaya kulturnaya spetsifika vo frazeologii". *Voprosi Yazıkoznaniya*, 6: 37-48.
- GLOTOVA, T.A., BEKOEVA, M.T., TSİKALİDİ T.G. (2019). *Teoriya obşçey frazeologii*. Vladikavkaz: İPT SOGU.
- GVOZDAREV, Y.A. (2009). *Sovremennyy russkiy yazık: leksikologiya i frazeologiya*. Rostov na Donu: Feniks, izdatel'skiy tsentr "MarT".
- INFANTOVA, G. G., BARLAS L.G., SEYFULİN, M. G., SENİNA, N. A. (2010), *Russkiy Yazık: Vvedenie v nauku o yazıke. Leksikologiya, etimologiya, frazeologiya, leksikografiya*. Moskva: Akademiçeskiy proekt.
- JUKOV, V.P. (1986). *Russkaya frazeologiya*. Moskva: Vısşaya şkola.

- KARTAL, N. (1990). *Türkçe Deyimler Sözlüğü* (geliştirilmiş, gözden geçirilmiş, açıklamalı 3. Baskı). İstanbul: Birsan Yayın Evi.
- KUNİN, A.V. (1996). *Kurs frazeologii sovremennogo angliyskogo yazıka*. Moskva: Vısşaya şkola.
- LUKOYANOVA, Y. (2017). "Funksionalno-semantiçeskie osobennosti frazeologizmov, soderjaşçih slova s etimonom god, v russkom yazıke". *Uçenie Zapiski Kazanskogo Universiteta. Seriya Gumanitarnie Nauki*, 159/5: 1132-1143.
- MAGOMEDOVA, S., EL DAROVA, B. (2020). "Semantiçeskie osobennosti frazeologičeskih virajeniy v yazıke feşn-industrii". *Kazanskiy lingvistiçeskiy jurnal*, 3/3: 156-170.
- POÇUEVA, N. (2019). "Ponyatie ekvivalentnosti vo frazeologii (na materiale russkogo i angliyskogo yazıkov)". *Filologiçeskie Nauki*. 2/28: 19-21.
- SARIGÖZ, O. (2023). *Türkçe- Rusça Açıklamalı Deyimler Sözlüğü: 2500 Deyim*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- SUBAŞI UZUN, L. (1991). "Deyimleşme ve Türkçede Deyimleşme Dereceleri". *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*. 2: 29-39.
- SULEYMANOVA, G. (2017). "Türkçe Deyimleri Rusçaya Çevirme Problemleri ve Stratejileri". *Belleten*, 65/1: 201-216.
- ŞANSKİY, N. (1957). *Leksika i frazeologiya sovremennogo russkogo yazıka*. Moskva: Gosudarstvennoe Uçebno-Pedagogičeskoe İzdatelstvo Ministerstva prosveşçeniya RSFSR.
- TEKELİ, S. (2023). "Somatik Deyimler Bağlamında Rusça ve Türkçe Deyimlerin Karşılaştırılması". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*. 11/34: 48-70.
- TELİYA, V. N. (1996). *Russkaya frazeologiya. Semantiçeskiy, pragmatiçeskiy i lingvokulturologičeskiy aspekti*. Moskva: Şkola "Yazıki pesskoy kulturi".
- TİHONOVA, K. (2022). "Semantiçeskaya soçetaemost frazeologizmov: slova-soprovoditeli i slova-sputniki". *Mir Nauki. Sotsiologiya, Filologiya, Kulturologiya*. 13/1. URL: <https://sfk-mn.ru/PDF/52FLSK122.pdf>. DOI: 10.15862/52FLSK122
- ULUOĞLU, M. (2011). "Deyimbilimin Rusya'daki Gelişimi". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 26: 103-118.
- VASİLENKO, A.P. (2025). *Obşçee yazıkoznanie i istoriya lingvistiçeskih uçeniy. Frazeologiya*. Bryansk: Noviy Prospekt.
- VİNOGRADOV, V. (1977). "Ob osnovnih tipah frazeologičeskih edinits v russkom yazıke". V.V. Vinogradov. *İzbrannye trudy. Leksikologiya i leksikografiya*. Moskva: İzdatel'stvo Nauka.
- VİNOGRADOV, V. (1999). *İstoriya slov: Okolo 1500 slov i virajeniy i bolee 5000 slov, s nimi soyazannih*. Moskva: İnstitut russkogo yazıka imeni V.V. Vinogradova.
- YURTBAŞI, M. (1996). *Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Özdemir Yayıncılık.
- URL-1: Rusça Açıklamalı Deyimler Sözlüğü. <https://rus-phraseology-dict.slovaronline.com> (10.03.2024)
- URL-2: TDK Sözlükleri. <https://sozluk.gov.tr> (17.03.2024)
- URL-3: Rusça Deyimleri İçeren Örnek Cümleler. <https://kartaslov.ru> (25.04.2025)

SORUMLU YAZAR
CORRESPONDING AUTHOR

ÖĞR. GÖR. DR. LEYLA BABATÜRK
leyla.babatürk@manas.edu.tr

ETİK KURUL İZİNİ
ETHICS COMMITTEE APPROVAL

ÇALIŞMADA HERHANGİ BİR ETİK KURUL
İZİNİNE GEREK YOKTUR.
THERE IS NO NEED FOR ANY ETHICAL
COMMITTEE APPROVAL FOR THE STUDY.

DESTEKLEYEN KURUM/KURULUŞLAR
SUPPORTING-SPONSOR INSTITUTIONS OR
ORGANIZATIONS

HERHANGİ BİR KURUM/KURULUŞTAN DESTEK
ALINMAMIŞTIR.
NO SUPPORT WAS RECEIVED FROM ANY
INSTITUTION/ORGANIZATION.

KATKI ORANI
AUTHOR CONTRIBUTION PERCENTAGE

TEK YAZAR % 100
SOLE AUTHOR

ÇIKAR ÇATIŞMASI
CONFLICT OF INTEREST

HERHANGİ BİR ÇIKAR ÇATIŞMASI
BULUNMAMAKTADIR.
THERE IS NO CONFLICT OF INTEREST.

DEĞERLENDİRME
ASSESSMENT

İKİ DIŞ HAKEM / ÇİFT TARAFLI KÖRLEME
TWO EXTERNAL REFEREES / DOUBLE BLIND

BENZERLİK TARAMASI
SIMILARITY SCREENING

DERGİPARK, İNTİHAL.NET ÜZERİNDEN
YAPILMIŞTIR.
THE SCREENING WAS DONE THROUGH
DERGİPARK, İNTİHAL.NET.

TELİF HAKKI VE LİSANS
COPYRIGHT AND LICENSE

YAZARLAR DERGİDE YAYINLANAN
ÇALIŞMALARININ TELİF HAKKINA
SAHİPTİRLER VE ÇALIŞMALARI CC BY-NC 4.0
LİSANSI ALTINDA YAYIMLANMAKTADIR.
THE AUTHORS OWN THE COPYRIGHT OF THEIR
WORK PUBLISHED IN THE JOURNAL AND THEIR
WORK IS PUBLISHED UNDER THE CC BY-NC 4.0
LICENSE.

YAPAY ZEKÂ KULLANIMI
USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

ÇALIŞMADA YAPAY ZEKÂ
KULLANILMAMIŞTIR.
ARTIFICIAL INTELLIGENCE WAS NOT USED IN
THE STUDY.